

KAD OPADA LIŠĆE

- UZ ROMAN REŠATA NURIJA GUNTEKINA -

Prof. dr. Kerima FILAN

Rešat Nuri Guntekin (1889.-1956.) rođen je u Uskudaru, azijskom dijelu Istanbula. Kad se odgonetne crtica između godina rođenja i smrti, u kojoj je sadržan piščev cijeli život, kako je to zgodno rekao turski pjesnik Behdžet Nedžatigil u svojoj pjesmi *Umrijeti u knjigama*, vidi se da je Rešat Nuri otprilike polovinu života proveo u Osmanskoj državi, a polovinu u Republici Turskoj. Kraj dugog perioda Osmanske države i početak Republike desio se kad je Rešat Nuri bio na sredini svoga životnog vijeka.

Prvo obrazovanje je Rešat Nuri sticao na način kako je to bilo uobičajeno u osmanlijskim građanskim porodicama – pohađao je školu *idadiju*, koja je u sistemu obrazovanja kasnog osmanskog doba bila osnovna škola, a kod kuće je imao privatnog učitelja *lalu*. Srednje obrazovanje stekao je u francuskim školama u Izmiru i Istanbulu, a visoko je završio 1912. u Istanbulu na odjelu za književnost onodobne visokoškolske ustanove *Darulfünûn*. Nakon toga je do 1927. godine radio kao profesor književnosti, francuskog jezika i filozofije na školama u Istanbulu i Bursi. U to se vrijeme već bavio i spisateljskim radom.

Dvije su okolnosti zasigurno pridonijele da se kod Rešata Nurija još u djetinjstvu razvije zanimanje za književnost. U tome je značajnu ulogu imalo obrazovanje koje mu je pružao *lala*. Druga pogodna okolnost je ta što je njegov otac posjedovao veoma bogatu kućnu biblioteku, što je Rešatu Nuriju knjigu učinilo dostupnom. Sâm je pisac kazao da je na njegov doživljaj književnosti u ranim godinama života veliki uticaj imao roman *Sviračica lutnje (Udi)* turske spisateljice Fatme Alije.

To je treći po redu roman prve turske spisateljice romana Fatme Alije-hanum (1862.-1936.), kćerke poznatog intelektualca i državnika iz 19. stoljeća Ahmeda Dževdet-paše. Tema tog romana, napisanog jednostavnim, tečnim jezikom, jest nesretni brak junakinje Bedije. Zapravo je priča o Bediji zasnovana na životu stvarne ličnosti, jedne sviračice lutnje koju je Fatma Alije upoznala u Halepu za vrijeme službenog boravka u Siriji. U svojih pet romana, koliko ih je ukupno objavila, Fatma Alije-hanum je kroz temu ljubavi, braka i odnosa između muža/muškarca i žene čitateljstvu prikazala junakinje koje su samostalne žene, spremne da sudjeluju u društvenom životu. Žena u društvu tema je kojom se ta turska spisateljica bavila i u svojim drugim tekstovima.

Rešat Nuri je rekao „da je bio vrlo mlad kad je slušao čitanje romana *Udi*“. Po tome se vidi da je odrastao u sredini u kojoj se njegovalo zajedničko čitanje naglas. Kako je taj roman objavljen 1899. godine, kada je Rešat Nuri bio desetogodišnjak, jasno je da se u toj sredini čitala (i) novija literarna produkcija. Ovoj slici svijeta u kojem je Rešat Nuri stasao treba pridodati i podatak da on djetinjstvo nije proveo u Istanbulu nego u različitim gradovima Anadolije u kojima je službovao njegov otac Nuri-bej, inače vojni ljekar. Tako se još jasnije može sagledati koliko se u tom okruženju njegovala kultura.

Kada govori o svojoj mladosti, Rešat Nuri Guntekin spominje Halita Ziju Ušakligila kao književnika i intelektualca koji mu je otvorio nova obzorja i u kojega se on ugledao. Budući da je Halit Zija (1866.-1945.) bio njegov stariji savremenik, jasno je da je Rešat Nuri predano pratio domaću književnu produkciju i kretanja u kulturnom životu. Halit Zija Ušakligil je u vremenu od 1898. do 1900. objavio roman *Zabranjena ljubav (Aşk-i Memnu)*, koji se smatra prvim velikim romanom u turskoj književnosti. Pored ovoga, napisao je još šest romana, veliki broj priča, te nekoliko drama, putopisa, knjiga sjećanja i jednu knjigu eseja pod naslovom *O umjetnosti (Sanata Dair)*. Za Halita Ziju se ističe da je bio pristalica estetskog pravca „umjetnost radi umjetnosti“. U svojim romanima govori o istanbulskom životu obraćajući se intelektualnim krugovima onodobnog društva.

Rešat Nuri Guntekin je dobro poznao i evropsku književnost, posebno francusku. U vremenu od 1929. do 1932. objavio je *Antologiju francuske književnosti* u tri knjige. U isto vrijeme radio je i na obimnom djelu *Tri stoljeća francuske književnosti* (XVII-XIX), koje je također u tri toma objavio 1932. godine.

Vlastite književne sastave Rešat Nuri je počeo objavljivati petnaestak godina ranije. Njegov prvi uradak ponuđen čitateljstvu je duga priča *Stari prijatelj* (*Eski Ahabap*), koja se 1917. godine pojavila u novinama, a kasnije i kao posebno izdanje. Nakon toga se čitalačkoj javnosti predstavio dvjema dramama, *Handžar* (*Hançer*) i *Stari san* (*Eski Rüya*), te 1922. prvim romanom pod naslovom *Tajna ruka* (*Gizli El*). Iste je godine u novinama *Vakit* (*Vrijeme*) počeo u nastavcima objavljivati roman *Grmuša* (*Çalikuşu*) koji je za kratko vrijeme stekao široku popularnost i piscu osigurao slavu jednog od najčitanijih u turskoj književnosti. *Grmuša* je još 1936. doživjela šesto izdanje, a od tada do našega doba još desetak novih izdanja.

Nakon *Grmuše*, Rešat Nuri Guntekin je objavio još petnaestak romana među kojima su: *S usana na srce* (*Dudaktan Kalbe*, 1923.), *Pečat* (*Damga*, 1924.), *Sunce u predvečerje* (*Akşam Güneşi*, 1926.), *Zelena noć* (*Yeşil Gece*, 1928.), *Sažaljenje* (*Acımak*, 1928.), *Kad opada lišće* (*Yaprak Dökümü*, 1930.), *Vatrena noć* (*Ateş Gecesi*, 1942.), *Vodenica* (*Değirmen*, 1944.), *Posljednje utočište* (*Son Sığınak*, objavljen nakon piščeve smrti 1961). Pored romana i desetak dužih priča, Rešat Nuri je objavio i petnaestak drama, premda ih je napisao mnogo više. Naime, sam je govorio da je drama njegov omiljeni književni oblik te da je sve svoje romane pretočio i u dramske scenarije. Stoga nije čudno da su neki njegovi poznati romani, kao *Grmuša*, *Zelena noć* i *Kad opada lišće* izvođeni u teatru.

Prihativši 1931. zvanje inspektora i savjetnika u Ministarstvu obrazovanja, Rešat Nuri je započeo svoja višegodišnja putovanja po cijeloj Anadoliji. To je bila dobra prilika da upozna život u unutrašnjosti i sagleda stvarno stanje u Republici Turskoj. Svoja zapažanja i doživljaje koje je na tim putovanjima zapisivao, djelomično je objavio 1936. godine pod naslovom *Bilješke iz Anadolije* (*Anadolu Notları*). Drugi dio tih putopisa sabran je i objavljen pod istim naslovom (*Anadolu Notları II*) nakon piščeve smrti 1966. godine. Kakav je utisak na Rešata Nurija imalo iskustvo Anadolije dovoljno govori to što su njegovi likovi, poput državnih službenika, učitelja, zanatlija i oficira, često ljudi iz unutrašnjosti. U jednoj reportaži iz 1933., koja je objavljena u novinama *Muhit*, o svome pisanju Rešat Nuri kaže: „Prva etapa je za mene odabrati temu o kojoj ću pisati i odrediti je u osnovnim crtama. Ta tema može biti neki događaj, no još češće je to neki tip ličnosti.“

Za većinu književnih djela Rešata Nurija Guntekinina, u kojima su najčešće teme ljubav i situacije iz društvenog života, može se reći da imaju didaktičku dimenziju. Tako je tema romana *Kad opada lišće* život jedne porodice u društvu izloženom promjenama. Pisac pokazuje kakve posljedice na život pojedinca, porodice i cijeloga društva ima pogrešno shvaćanje modernog načina života, kako se, iz želje da se postigne „moderan život“, zanemaruju odnosi s članovima porodice. S druge strane, u ovome se romanu preispituje i mogućnost otpora promjenama. Rešat Nuri kao da je uzeo na sebe ulogu prosvjetitelja u vremenu u kojem su se u njegovoj zemlji živjele velike promjene. Možda je zbog toga svjesno, potaknut velikom popularnošću *Grmuše*, u svoje kasnije romane, kako kažu kritičari, „unosio atmosferu te svoje najčitanije knjige“. U svakom slučaju, Rešat Nuri je, ne samo pisanjem književnih djela, nego i izravnim djelovanjem bio uključen u oblikovanje društvenog i kulturnog života svoga doba. Kao visoki službenik Ministarstva obrazovanja sudjelovao je u radu Jezikoslovne komisije koja je vodila dva važna posla: proces prelaska s arapskog na latinično pismo i purifikaciju turskog jezika. Sigurno je da je Rešat Nuri, svojim obrazovanjem i isku-

stvom, mogao dati doprinos u iznalaženju dobrih rješenja za te promjene u turskom jeziku. S druge strane, trebalo je u svome spisateljskom radu i primjenjivati te promjene. Zasiurno je za književnika iznimno teško izražavati se jezikom koji je u procesu mijenjanja. Stoga, kad se govori o književnosti Rešata Nurija Guntekina, kao i drugih književnika toga vremena, potrebno je imati u vidu širi kontekst u kojem se tada nalazilo tursko društvo. Na to ukazuju i riječi turske spisateljice Adalet Ağaoğlu (1929.), koja je prilikom gostovanja u Sarajevu 2004. godine rekla da je, „tek sedamdesetih godina 20. stoljeća savremeni turski jezik postigao stabilnost i postao čvrst oslonac ljudima od pera.“ Od tridesetih godina, kad se pristupilo promjeni pisma i obnavljanju izvornog turskog leksičkog fonda, sve do tih godina, koje je navela Ağaoğlu, turski književnik nije bio u prilici da svoje djelo izgrađuje a jezik dograđuje, nego je kroz proces pisanja u određenom smislu gradio turski jezik koliko i svoje djelo. Zbog svega toga treba istaknuti da je Rešat Nuri Guntekin uspijevaio pisati na lijepom istanbulskom turskom, istodobno jednostavnom i elegantnom.

Rešat Nuri je u izgradnji države i društva izravno sudjelovao i prisustvom u Skupštini Republike Turske u svojstvu zastupnika od 1939. do 1946. godine. Naredne 1947. je skupa s Kemalom Turanom i Ragipom Ševkijem Ješimom pokrenuo istanbulsko izdanje glasila Republikanske narodne partije (CHP). Bile su to novine *Memleket (Domovina)*.

Godine 1950. Rešat Nuri je otišao u Pariz kao predstavnik Turske u UNESCO-u i ataše za kulturu. Ondje je ostao do 1954. kad se penzionisao. Kako je naprijed već navedeno, umro je 1956. godine.

U ovome pregledu nisu spomenute sve knjige Rešata Nurija Guntekina koji je, pored književnih djela, pisao i književne kritike te eseje o teatru, jeziku i književnosti. Njegovi romani, pripovijetke i drame prevedeni su na više svjetskih jezika. Na našem jeziku se roman *Grmuša (Çalikuşu)* u prevodu Fehima Spaho pojavio u nastavcima u novinama *Pravda* već 1923., ubrzo nakon što je počeo izlaziti u Turskoj. Kasnije je 1962. taj prijevod u Zagrebu objavljen kao knjiga. Roman *S usana na srce (Dudaktan Kalbe)* je također u nastavcima izlazio u *Novom Beharu* u vremenu od 1934. do 1942. godine, a prevodili su ga, najprije, Fehim Spaho, potom Abdurahman Mešić i Fethah Sulejmanpašić. Fehim Spaho je u Novom Beharu objavio prijevode Guntekinovih pripovijedaka Tetka Hava (*Havva Teyze*) i Trešnjje (*Kızılcık Dalları*, 1929.-1930.), te jednočinku Babur-šahova sedžada (*Babur Şah'ın Seccadesi*, 1936.-1937.). U Napretkovom *Kalendaru* izašao je Spahin prijevod još dvije pripovijetke: *Na oporavak (Nekahat*, 1930.) i *Jedna nedužna prevara (Masumane bir Hile*, 1932). Fehim Nametak je 1971. godine objavio u *Preporodu* prijevod Guntekinove priče *Restoran s baščom (Bahçeli Lokanta)*.

Roman *Kad opada lišće* u prevodu potpisnice ovoga teksta izlazio je u nastavcima u novinama *Muslimanski glas* (1991.-1992.). Treba spomenuti da u to vrijeme fond turske književnosti u našim bibliotekama nije raspolagao novim knjigama te je i mogućnost izbora turskog romana za prijevod na naš jezik bila razmjerno ograničena. Da se takva okolnost može nekada pretvoriti u prednost možda baš dobro pokazuje slučaj s našim prevodom romanom *Kad opada lišće*. Nakon što je prije desetak godina ekraniziran, za taj roman Rešata Nurija toliko je oživjelo zanimanje čitalačke publike da je doživio više izdanja i postao jedan od najčitanijih u Turskoj. Ko zna da li bismo ga sada imali na našem jeziku u ovome obliku da nije bilo onoga prijevoda u nastavcima prije dvadeset godina. *Muslimanski glas* je prestao izlaziti krajem 1993. kad je u našoj zemlji buktio rat. Posljednjih nekoliko poglavlja romana ostalo je neobjavljeno. Ove 2011. godine *Lišće* je u cijelosti na bosanskom jeziku objavila izdavačka kuća Connectum.